

Slobodan Beljanski:
„POETIKA PRAVA — POLITIKA FILOZOFIJE”

Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci—Novi Sad, 1999.

*Poetika prava*¹ je neobičan naslov koji potencijalnog čitaoca dovodi u nedoumicu: da li knjigu treba da čitaju pravnici ili poete.

Ne može se osporiti stav da nije lako naći način da se pravno i poetsko dovedu u vezu ako se stvar posmatra pragmatično. Jurisprudencija shvaćena kao pravna praksa i umetnička produkcija su područja koja se suštinski razlikuju, pa možemo priznati da se pravnici i umetnici s pravom distanciraju jedni od drugih, pri čemu umetnici na pravnike gledaju sa visine kao na čiste formaliste, dok pravnici umetnike vide kao „naročite” u najgorem smislu te reči. Ali, ako se stvari ne posmatraju pragmatično, nego principijelno, dakle ako se stvari posmatraju onako kako jedino i treba — tada, pre svega, uviđamo da i pravo i umetnost, dakle i pravno i poetsko, pripadaju području duhovnosti, te samim tim ne samo da je moguće njihovo spoljašnje dovođenje u vezu, nego ova dva fenomena — umetnost i pravo — imaju u svojim temeljima analognu strukturu. Ako prirodnjaci — s pravom — smatraju da postoji područje koje je zajedničko i jednom gvožđu i jednom vilinom konjicu već time što i jedno i drugo jesu materijalnost i priroda — tada nema nijednog razloga manje da se već unapred, pre bilo kakvog dokazivanja, prihvati da i celokupna duhovnost ima zajednički temelj. Dakle, ako se pravo posmatra kao duh, njegova srodnost sa svim ostalim područjima duhovnosti je nešto što se naprosto mora podrazumevati.

Ako se pravo odredi kao sistem društvenih normi koje sankcioniše država — kako se pravo decenijama definiše na našim pravnim fakultetima — tada smo rekli nešto što, doduše, jeste tačno, ali i sasvim površno. Bez nadilaženja ovakvog

¹ Ova knjiga eseja ima dva dela. Prvi deo, koji nosi podnaslov *Poetika prava*, sastoji se od sledećih eseja: Pravna i moralna krivica Dimitrija Karamazova, Pravo i Kafkin unutrašnji svet, Antropologija krivičnog postupka u Kamijevom *Strancu*, Kralj Lir ili dotučenost istinom, Laza Kostić contra dogmaticos. Drugi deo, koji nosi podnaslov *Politika filozofije*, sastoji se od sledećih eseja: Tokvil i ideja o aristokraciji regionalizma, Domašaj fenomenologije prava — Eksperiment Koževa, Poperov pandemonijum — Filozofija i društveno zlo, Dekartov doprinos judikaturi.

U ovom prikazu-eseju reč je samo o prvom delu koji nosi naziv *Poetika prava*.

određenja prava, bez određenja prava kao duha i kao područja ostvarene slobode, nema istinskog približavanja pojmu prava. Sa stanovišta knjige koja je pred nama, možemo reći: nešto kao poetika prava nije moguće ako se pravo u krajnjoj liniji odredi kao sistem društvenih normi, ali ako se ono — sa jednog šireg aspekta odredi kao duh, tada dobijamo jednu knjigu kakvu ovom prilikom čitamo. Knjigu u kojoj je pravo shvaćeno kao duh, u kojoj pravo ima dušu.

Knjiga o kojoj je ovde reč jeste zbirka eseja o pravu kao duhu i o pravu kao području ostvarene slobode. U prvom delu knjige koji nosi naslov *Poetika prava* čitamo eseje nastale povodom pojedinih književnih dela Dostojevskog, Kafke, Kamija, Šekspira. Tako dolazimo u priliku da uporedimo Dimitrija Karamazova, gospodina K., Mersoa iz književnih dela njihovih tvoraca i iste te likove iz eseja knjige koja je pred nama. Dakle, reč je o razlici. U književnim delima likovi na primeru svoje sudbine potvrđuju *princip* kao ono što je opšte, te se misao kreće od opšteg prema pojedinačnom. U eseju, ovom i svakom drugom, naprotiv, misao kreće od pojedinačnog gospodina K. i pojedinačnog Mersoa i ide prema opštem: to je zahtev da se prizna da njihova pojedinačna sudbina jeste kriterijum onoga što je opšte. Književno delo na taj način poseduje egzemplarnu prirodu, ono je *primer* kojim se na pojediničnom potvrđuje opšte. Esej je — u jednom obrnutom smeru — *paradigma* koja na pojedinačnom zasniva zahtev za opštošću. Merso je u *Strancu* primer a u *Poetici prava* paradigma — u prvom delu on završno potvrđuje, u drugom početno najavljuje.

Esej je literarno područje izričitog, otvorenog susreta principa i empirije, opšteg i pojedinačnog, pri čemu ta dva momenta ostaju očuvana. Esej je istovremeno očigledno svedočanstvo o suštinskoj međusobnoj ravnodušnosti estetskog i socijalnog momenta. U ovom duhovnom fenomenu koji spada i u književnost i u filozofiju i teoriju, ali ni u jedno od ovih područja u potpunosti i bez ostatka, sreću se i zajedno egzistiraju umetničko i teorijsko, empirijsko i principijelno. Ovde se manifestuje mogućnost njihove zajedničke tvorevine pri čemu oni ostaju neokrnjeni u svojoj posebnosti. Kao izmešana zrna dve različite boje, koja, s jedne strane zajednički čine mozaik a s druge strane, neumoljivo čuvaju svoju pojedinačnu različitost. Tako se faktor opšteg, momenat principa, sreće u eseju sa faktorom pojedinačnog, sa momentom empirije i lepote, koju ta empirija nosi, ali tom prilikom nijedna kategorija ne osporava onu drugu, razlika ovde egzistira kao komplementarna, kao ono što se ne osporava, nego podržava.

Tako upravo treba shvatiti i ispravan odnos estetskog i socijalnog faktora u umetničkom delu i u duhovnim tvorevinama uopšte. Kada umetničko i teorijsko čine jednu jedinstvenu duhovnu tvorevinu, kao što je slučaj kod eseja, ni tada se ova dva momenta ne prepliću i ne narušava se njihova jasna razlika u karakteru, u njihovoj prirodi i suštini. Nema, dakle, angažovane umetnosti, kao što nema drvenog gvožđa. Ima samo loše umetnosti. Ima umetnosti koja želi da ostvari efekat izvan svoje nadležnosti (da socijalno poučava), a koja istovremeno propušta da učini ono što joj jeste jedini smisao — da izazove lepo. U tom smislu u *Poetici prava* čitamo o intelektualnom sporu između Svetozara Markovića koji smatra da literatura treba da se bavi truležom savremene stvarnosti a ne lišćem i leptirovima, da treba dakle da se okrene socijalnoj svrsi. Nasuprot Markoviću, međutim, Laza Kostić veruje da pesništvo deluje na moralno poboljšanje čoveka posredno,

na drugi, božanski način. Autor Beljanski nas podseća da je Marković „dobio violentne naslednike u kominternovskim književnim ekspertima” (str. 56), ukazuje na značaj Kostićevog nastojanja „da poeziju drži na odstojanju od socijalnog utilitarizma” (str. 57) i najzad, pri kraju eseja o ovom sporu, iznosi čisto teorijsko stajalište da „ono što poeziji daje slobodu, u pravo uvodi kriterijum legitimnosti” (str. 60). Sloboda se u poeziji i u pravu sreće na jednakom duhovnom temelju. Nije moguća sloboda u pravu, bez slobode u poeziji, slikarstvu, ekonomiji, politici. Sloboda nije moguća kao samostalna posebna odredba bilo kog od ovih područja — ne može se govoriti o političkoj slobodi a da istovremeno ne postoji sloboda u umetnosti, pravu, ekonomiji — kao što nema ni slobode u umetnosti, ako je nema u politici. Ovo zbog toga što je sloboda princip koji se manifestuje u svojim različitim odredbama: pravnoj, ekonomskoj, umetničkoj... I upravo u tom smislu „ono što poeziji daje slobodu, u pravo uvodi kriterijum legitimnosti” — poezija i pravo dva lika jedne iste slobode, to su samo dva područja manifestacije jedne iste kategorije.

Poetika, dakle, kada se dovodi u vezu sa pravom, u ovoj knjizi naglašava jasnu razliku između umetničke i socijalne komponente. Ali, pošto je ovde reč o zbirci eseja u kojima se književna lepota i znanje o socijalnom fenomenu — pravu — drže zajedno u svakoj reči teksta, to se taj izazov odnosa jednog i drugog momenta pušta da nas provocira do kraja. Esej nas, dakle, ne samo poučava o odnosu umetničkog i socijalnog, nego nam taj odnos sam na sebi pokazuje. Esej je mesto susreta principa i pojedinačnog, poučnog i lepog, te je on samo poseban — literarni — slučaj tog odnosa.

Gospodin K. i Merso su čisti likovi neautentičnog prava, prava kao neslobode. Oni su u književnosti (kod Kafke i Kamija) egzemplari neslobode u području prava, a u esejima (kod Beljanskog) paradigma neautentičnog prava, prava kao neslobode. Tako se u književnim delima na pojedinačnom primeru sudbine gospodina K. i Mersoa manifestuje opšti princip neslobode, dok se u esejima *Poetike prava* paradigmatom istih likova insistira upravo na njihovoj čistoti, na priznavanju njihovog opšteg važenja: svako ko deli sudbinu gospodina K. i sudbinu Mersoa pokazuje nam tamni lik prava kao neslobode, neautentičnog prava. „Zbog toga ćete vremenom uvideti da je sporedno ima li ili nema vaše krivice, a da je glavno pitanje ko vas je optužio, koja vlast vodi postupak” (str. 27). Setimo se, recimo, golootočkih procesa.² „Ne radi se o progresiji koja proširuju vidike, već o cirkularnoj zagonetki, o neodgonetljivosti i uzaludnosti, poput putovanja ka horizontu” (str. 27).

Korisno je stvar dovesti do apsurd (lat. *absurdus* — neskladan, nespretn) i učiniti to pomoću eseja (franc.-engl. *essai*, *essay* — literarni pokušaj; crtica, ogled³) da bi se sagledala visina njenog dometa ili dubina njenog ponora. „Sud je brzo prestao da se interesuje za čin ubistva, a svu pažnju usmerio je na to kako se Merso ponašao na dan sahrane svoje majke i šta je radio dan iza toga” (str. 38),

² „Kafka je najmanje kriv što je njegovo imaginarno pravosuđe postalo opšte mesto anomične državne nemani koja se često budila u ovom veku i koja je kod nas, po svemu sudeći, upravo na straži.” (str. 28)

³ Prema: Klaić, B.: *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1983.

što srećemo i kod Gintera Grasa u bajci o procesu protiv mitske ribe⁴. Reč je o sudskim procesima kao „konsekventnim fikcijama” (*Poetika prava*, str. 31), o superiornosti administratorske redukcije nad „filozofskim stavom” (str. 34). Literarni pokušaj, crtica o Mersou, pokazuje nesklad i nespretnost stanja stvari do koga dolazi ako se izostavi sloboda a pažnja usredsredi na sporednu spoljašnjost (saharna majke kod Kamija, jelovnik kod Gintera Grasa), iako je zapravo reč o sudskom procesu kao posebnoj odredbi prava kao uređene slobode. Ili, posmatrano u jednom suprotnom smeru, o Kafikinom svetu čitamo: „Pravni pojmovi i fenomeni, a kod njega ih je u izobilju, samo su scenografija za unutarnji literarni obračun, koji je Bloh nazvao beskrajnim postupkom protiv sebe samog u mitskom potkrovlju [...]” (str. 24).

Lik Mersoa obuhvata lepotnu i poučnu stranu, pojedinačno i princip, ali te dve strane nisu razdvojene u empiriji Mersoa, ni u tekstu eseja — njihova jasna razlika se razaznaje tek na ontološkom planu kao diferencija umetnosti i filozofije ili umetnosti i teorije. Lepo je ono što *bez pojma* izaziva opšte dopadanje, učimo od Kanta⁵. Teorija je put da se sazna pravo, filozofija je put da se ono shvati a esej je način da se ono zavoli: književnik vam istu stvar saopštava zaobilazno i lepo.

Slobodna umetnost je ona koja je samo pragmatično-empirijski zainteresovana za svoj vanumetnički sadržaj (koji je njoj samo građa, jednako kao mermer ili gips za kipara ili boja za slikara) i estetski je sasvim ravnodušna prema pitanju da li on uz nju prijanja ili ne: utoliko je svaki esejista *homo duplex* koji ne vodi računa o sebi: on razdvaja sebe pisca-umetnika i sebe pisca-mislioca jer samo uz pomoć tog *šizofreničnog podviga* on uspeva da ostane dobar pisac i istovremeno jasan mislilac. Esaj tako manifestuje problem odnosa socijalnog i estetskog ali pokazuje i njegovo rešenje. Potrebno je samo da se to vidi i prepozna. Eseji iz *Poetike prava* pružaju mogućnost za takvu spoznaju jer pravo ovde ima s jedne strane estetski lik književnosti, a s druge principijelan sadržaj teorije a sve to na *jednoj (istoj)* duhovnoj podlozi prava kao duha, odnosno umetnosti kao duha.

Ko, dakle, treba da čita ovu knjigu: pravnici ili poete? Predlažem: pravnici sa duhom i poete sa vidicima. Proverite.

Poznato je da najduhovnija dela o pravnom fenomenu nisu napisali pravnici nego filozofi. Izvesno se to može objasniti njihovim većim osećajem za duh i jasnijom predstavom o njemu. Pravnici obično imaju problem koji se sastoji u tome što od drveća ne vide šumu, što od pojedinih normi pozitivnog prava ne vide njihov duhovni temelj.

Pisac Beljanski ovaj moj stav demantuje.

Dr Janko Kubinjec
advokat u Bačkom Petrovcu

⁴ Grass, G.: *Lumbur*, Zagreb, 1979.

⁵ Kant, I.: *Kritika moći sudjenja*, Beograd, 1991, str. 111.